

गुलमोहर

रविवार, २६ मे २०२४

5

कलह स्टोरी

दिनेश केळुसकर

डिजिटल तंत्रज्ञान
आता आपल्या
आयुष्यातील एक
अपरिवर्तनीय सत्य
आहे, हे खरे आहे.
पण डिजिटल
जगात, प्रत्येक
मुलासाठी
इंटरनेटचा जास्तीत
जास्त फायदा
करून हानी कशी
कमी करायची हे
दुहेरी आव्हान
आहे, कारण आज
मुले पूर्वीपेक्षा
लहान वयात
इंटरनेट वापरत
आहेत आणि जगात
प्रत्येक अर्ध्या
सेकंदाला एक मूल
ऑनलाईन होते
असा अभ्यास आहे.
अशा परिस्थितीत,
ऑनलाईन
जगामध्ये मुलांचा
वाढता प्रवेश
त्यांच्यासाठी गंभीर
धोके निर्माण करत
असल्याचा इशारा
तज्ज्ञ देत आहेत

जगातील तीन इंटरनेट वापरकर्त्यांपैकी एक मूल आहे असा अहवाल युनिसेफच्या स्टेट ऑफ द वर्ल्ड्स चिल्ड्रन विभागाने आज नाही, ७ वर्षांपूर्वी दिला होता. आज या परिस्थितीत किती बदल झाला असेल याची कल्पना येते.

डिजिटल तंत्रज्ञान आता आपल्या आयुष्यातील एक अपरिवर्तनीय सत्य आहे हे खरे आहे. पण डिजिटल जगात, प्रत्येक मुलासाठी इंटरनेटचा जास्तीत जास्त फायदा करून हानी कमी करायची हे दुहेरी आव्हान आहे, कारण आज मुले पूर्वीपेक्षा लहान वयात इंटरनेट वापरत आहेत आणि जगात प्रत्येक अर्ध्या सेकंदाला एक मूल ऑनलाईन होते असा अभ्यास आहे. अशा परिस्थितीत, ऑनलाईन जगामध्ये मुलांचा वाढता प्रवेश त्यांच्यासाठी गंभीर धोके निर्माण करत असल्याचा इशारा तज्ज्ञ देत आहेत. वेस्टर्न सिडनी युनिव्हर्सिटीच्या यंग अँड रेझिलिएंट सेंटरने नुकताच या संदर्भात एक अभ्यास केला आहे. हा अभ्यास असं सांगतो की कमी उत्पन्न असलेल्या कुटुंबातील मुले अनोळखी व्यक्तींकडून अयोग्य किंवा अनावश्यक फ्रँड रिक्वेस्ट नाकारण्याची शक्यता कमी असते. या अभ्यासात असे दिसून आले आहे की अशा लोकांची तक्रार न केल्याने किंवा त्यांना अवरोधित न केल्याने, मुले भविष्यात नको असलेल्या संपर्काचा धोका पत्करतात. ब्रिटनमध्ये, ऑनलाईन सुरक्षा कायदा नावाच्या नवीन कायद्यानुसार, इंटरनेटवरील मुलांची अधिक सुरक्षितता सुनिश्चित करणे ही तंत्रज्ञान कंपन्यांची जबाबदारी आहे. परंतु, या कायद्याशी संबंधित नवीन नियम २०२५ पर्यंत लागू होणार नाहीत. भारतामध्ये अशा काही उपाययोजनांना सध्या तरी सुरुवात झालेली नाही, पण ब्रिटनमधले हे नियमही फारसे प्रभावी नसल्याचे टीकाकारांचे म्हणणे आहे. आज जगभरातील मुले पूर्वीपेक्षा जास्त वेळ ऑनलाईन असतात. युनायटेड नेशन्सच्या म्हणण्यानुसार, जगातील प्रत्येक अर्ध्या सेकंदाला एक मूल पहिल्यांदाच ऑनलाईन जगात

सुरक्षित राहण्यासाठी मदतीची आवश्यकता आहे. युनिसेफ या युनायटेड नेशन्स ऑर्गनायझेशन फॉर युनायटेड नेशन्स ऑर्गनायझेशनने केलेल्या अभ्यासानुसार, ३० देशांतील एक तृतीयांशपेक्षा जास्त मुलांना सायबर जगात गुंडगिरी आणि धमक्यांचा सामना करावा लागतो. त्यामुळे जवळपास २० टक्के मुले शाळेत जाणे बंद करतात. द्वेषयुक्त भाषण, हिंसक मजकूर आणि अतिरेकी संघटनांमध्ये भरती याही चिंतेचा विषय आहेत. यासोबतच डिजिटल प्लॅटफॉर्मवर चुकीची माहिती किंवा कट रचलेल्या कथाही मोठ्या प्रमाणावर पसरतात. तथापि, युनिसेफ म्हणते, मुलांना ऑनलाईन जगामध्ये लैंगिक शोषण आणि अत्याचाराचा सर्वाधिक धोका असतो. युनिसेफच्या म्हणण्यानुसार, मुलांची छेडछाड करणाऱ्यांना त्यांच्या पीडितांशी ऑनलाईन संपर्क साधणे आज सोपे झाले आहे. ते अशी चित्रे सहज शेअर करू शकतात आणि इतरांना असे गुन्हे करण्यास प्रवृत्त करू शकतात. २५ देशांमधील जवळपास ८० टक्के मुलांनी ऑनलाईन जगामध्ये लैंगिक शोषण किंवा गैरवर्तनाची धमकी दिली असल्याचे अभ्यासातून समोर आले आहे.

कमालीचे वाढल्याचे समोर आले आहे. यामुळे पालकांची डोकेदुखी वाढली आहे. ऑनलाईन शिक्षणामुळे मुलांच्या मोबाईल वापराचे प्रमाण झपाट्याने वाढू लागले असून हे धोकादायक असल्याचे मत सायबर तज्ज्ञ व्यक्त करत आहेत.

बालवाडीतील बालके मोबाईल समोर जास्त वेळ बसत असल्याने पालकांची चिंता वाढली आहे. ज्या विद्यार्थ्यांना मोबाईलचा सहज वापर करता येतो त्यांच्या हाती मोबाईल सोपवून पालक निश्चित होतात. पण त्यांच्याही लक्षात येत नाही की मुले ऑनलाईन असल्यामुळे येणाऱ्या लिंकवर क्लिक करून त्यातील अश्लील व्हिडीओ बघायला लागतात. एकदा क्लिक केल्यानंतर मुलांना या वेबसाईटची ओड निर्माण होते आणि घरात कोणीही नसल्याचे ओळखित साधत ही मुले या पॉर्न साईट बघत असल्याचे प्रकार उघडकीस आले आहेत. वयात येणारी मुले एकाकी पडत असल्याने त्यांचे नैराश्यही वाढते आहे. त्यातून बाहेर पडण्यासाठी काही मुले आता फेसबुक, व्हॉट्सअॅपचे बनावट अकाऊंट तयार करून मित्र, मैत्रिणींसोबत चॅटिंग करतात. त्यातून

कंपन्यांनी मिळून इंटरनेट मॅटर्स नावाची सुरक्षा संस्था स्थापन केली आहे. अंतर्गत बाबींनी अशा उपलब्ध तांत्रिक साधनांची यादी तयार केली आहे. आणि, यासह, या तांत्रिक साधनांच्या चरण-दर-चरण वापरासाठी मार्गदर्शक देखील तयार केले आहे. उदाहरणार्थ, जे पालक आपल्या मुलांना यूट्यूब आणि टिकटॉक या दोन सर्वात लोकप्रिय प्लॅटफॉर्मवर अयोग्य सामग्री पाहण्यापासून प्रतिबंधित करू इच्छितात, ते विशेषतः मुलांसाठी डिझाईन केलेली लहान मुलांसाठी आवृत्ती सेट करू शकतात, जी प्रौढ सामग्री फिल्टर करते. यूट्यूब आणि टिकटॉक या मुख्य साईट वापरणारे किशोरवयीन मुले या अॅप्सवर त्यांची मुले काय पाहत आहेत हे जाणून घेण्यासाठी त्यांना पालक त्यांची देखरेख खाती तयार करू शकतात. फॅमिली सेंटरच्या माध्यमातून फेसबुक मैसेंजरवरही नजर ठेवता येते. टिकटॉक म्हणते की त्याचे कोर्टोबिक कनेक्शन साधन पालकांना त्यांच्या किशोरवयीन मुलांची खाती खाजगी बनवण्याची शक्ती देते. इन्स्टाग्राम मध्ये पालकांसाठी अनेक साधने देखील उपलब्ध आहेत, ज्यांद्वारे ते पाहण्यासाठी दररोजची वेळ मर्यादा सेट करू शकतात. ते ब्रेकची वेळ देखील ठरवू शकतात आणि त्यांच्या मुलांनी ज्या खात्यांवर तक्रार केली आहे त्यांची यादी देखील बनवू शकतात.

अॅनड्रॉइड आणि अॅपल फोन आणि टॅब्लेटमध्ये, पालक वापर शकतील अशी अॅप्स आणि सिस्टम आहेत. या साधनांद्वारे, काही नको असलेले अॅप्स अवरोधित केले जाऊ शकतात किंवा त्यांचा प्रवेश मर्यादित केला जाऊ शकतो.

प्रौढ सामग्री प्रतिबंधित असू शकते. मुलांच्या खरेदीवर निर्बंध घालता येतात आणि त्यांच्या ब्राउझिंगवर लक्ष ठेवता येते. अॅपलने यासाठी स्क्रीन टाईम हे टूल उपलब्ध करून दिले आहे. गुगल यासाठी फॅमिली लिंक नावाचे अॅप प्रदान करते. इतर डेव्हलपर्सनीही अशी अनेक अॅप्स उपलब्ध करून दिली आहेत. नेटप्लीक्ससारखे स्ट्रीमिंग प्लॅटफॉर्म सामग्री फिल्टर करण्यासाठी पालक नियंत्रणे प्रदान करतात. त्याच वेळी, गेमिंग कन्सोलच्या सेटिंग्जद्वारे, पालक मुलांना त्यांच्या वयानुसार गेम खेळण्यासाठी मर्यादा सेट करू शकतात आणि गेम खेळताना खरेदीवर मर्यादा घालू शकतात. बऱ्याच देशांमध्ये, हे पालक नियंत्रण पायाय ब्राँडबँड आणि टीव्ही सदस्याता सेवांद्वारे देखील ऑफर केले जातात.

ब्रिटनच्या मुलांची कल्याणकारी संस्था एनएसपीसीसीच्या मते, मुलांशी ऑनलाईन सुरक्षिततेबद्दल बोलणे आणि त्यांच्या ऑनलाईन क्रियाकलापांमध्ये रस असणे खूप महत्त्वाचे आहे. ही संस्था पालकांना या मुद्द्यांवर चर्चा करणे, त्यांच्या मुलांशी त्यांच्या दैनंदिन संभाषणाचा भाग बनवण्यास सुचवते. जसे ते मुलांशी त्यांच्या शाळेत घालवलेल्या वेळेबद्दल बोलतात. यामुळे मुलांना त्यांच्या समस्या पालकांसमोर मांडणे सोपे जाईल. युनिव्हर्सिटी ऑफ सर्रे येथील संगणक सुरक्षा क्षेत्रातील तज्ज्ञ प्रोफेसर लन वुडवर्ड म्हणतात, 'सर्वात वाईट गोष्ट म्हणजे मुलांना सांगणे, 'तुम्ही हे पाहू शकत नाही.' कारण त्यामुळे माग मुलांना हा प्रतिबंध टाळण्यासाठी काही तरी माग सापडेल. जरी यासाठी त्यांना व्हर्चुअल प्रायव्हेट नेटवर्क (व्हीपीएन) वापरावे लागले, तरीही त्यांना असे निर्बंध टाळण्याची संधी मिळते किंवा ते इतर कोणाच्या तरी लॉगिन्सद्वारे ते सर्व पाहण्यास सुरुवात करतात.

अलीकडच्या वर्षात, नियामक संस्थांनी मुलांचे ऑनलाईन संरक्षण करणारे गोपनीयता कायदे लागू करण्यासाठी त्यांचे तयार वाढवले आहेत. कायदा निर्मातेही या प्रकल्पाची बऱ्यापैकी सक्षमता दाखवत आहेत. तथापि, इंटरनेशनल (पान ७ वर)

ऑनलाईन मा|या|जा|ल...

प्रवेश
करते.

आकडेवारी
सांगते की जगातील कनेक्टिव्हिटीला चालना देण्यात तरुणांचे सर्वाधिक योगदान आहे. २०२३ पर्यंत, जगभरातील १५ ते २४ वयोगटातील ७९ टक्के लोक ऑनलाईन जात होते, जे उर्वरित लोकसंख्येपेक्षा ६५ टक्के अधिक आहे. सिडनीच्या यंग अँड रेझिलिएंट सेंटरच्या सह-संचालक अमांडा थर्ड, म्हणतात: आजची मुले ऑनलाईन जगात मोठी होत आहेत आणि त्यांना सतत बदलणाऱ्या डिजिटल लँडस्केपमध्ये इंटरनेटवर

लॉकडाऊनच्या काळात बहुतांश शाळांनी ऑनलाईन शिक्षण सुरू केल्यामुळे मोबाईल लॅपटॉपवर येणाऱ्या पॉर्न

साईटच्या
लिंकचे प्रमाण

एखादा मित्र, मैत्रिण मिळाली तर त्यांच्या सोबत तासन्तास चॅटिंग करण्याचे प्रकारही वाढले आहेत.

पालकांना त्यांच्या मुलांवर लक्ष ठेवण्याचे अनेक मार्ग उपलब्ध आहेत, जे वेगवेगळ्या वेबसाईटवरची त्रासदायक किंवा अयोग्य किंवा अश्लील सामग्री ब्लॉक करू शकतात. परंतु, याबाबतीतला तज्ज्ञांचा अभ्यास सांगतो की, पालक सहसा मोठ्या प्रमाणावर त्यांचा वापर करत नाहीत. भारतात तर याबाबतीत पालकच शिक्षित नाहीत. त्यामुळे मुलांनी काय पाहावं, काय नको यावर नियंत्रणच नाही. २०१९ मध्ये केलेल्या ग्लोबल किड्स ऑनलाईन सर्वेक्षणानुसार असे दिसून आले आहे की ९ ते १७ वर्षे वयोगटातील मुलांचे बहुतेक पालक मुलांवर लक्ष ठेवण्यासाठी तांत्रिक साधने वापरण्याऐवजी प्रतिबंध आणि नियम-आधारित निर्बंध यासारख्या पद्धतींचा अवलंब करतात. या अभ्यासानुसार, पालकांमध्ये अनेक सांस्कृतिक फरक देखील दिसून आले आहेत. युरोप आणि दक्षिण अमेरिकेतील श्रीमंत देशांतील पालक मध्यस्थीला प्राधान्य देतात. तर घाना, फिलीपिन्स आणि दक्षिण आफ्रिकेत पालक या प्रकरणात मर्यादित हस्तक्षेपाचे धोरण स्वीकारतात. तथापि, मुलांच्या फोन किंवा इतर उपकरणांवर पालक नियंत्रणे वापरण्याचे प्रमाण खूपच कमी आहे. या सर्वेक्षणात समाविष्ट असलेल्या देशांमध्ये, तीन टक्क्यांहून कमी पालक होते जे आपल्या मुलांवर ऑनलाईन लक्ष ठेवण्यासाठी या तांत्रिक साधनांचा वापर करत होते. ब्रिटनमधील काही मोठ्या इंटरनेट

यंदाच्या पावसावर 'ला निना' चा प्रभाव

यंदाचा पावसाळा हा दरवर्षीपेक्षा सरासरी जास्त पावसाचा जाईल असा अंदाज भारतीय हवामान खात्याने गेल्या महिन्यात वर्तवला होता. कारण आहे की, यंदा भारतात ऑगस्ट-सप्टेंबरपर्यंत 'ला निना' साठी अनुकूल परिस्थिती सेट होण्याची अपेक्षा आहे. हे सांगताना हवामान विभागाने 'एल निनो' ची ताकद या वर्षाच्या सुरुवातीपासूनच कमकुवत होत गेल्याचे म्हटले आहे. कोणताही हवामानाचा अंदाज वर्तवताना हवामान विभाग 'एल निनो' किंवा 'ला निना' शी संबंधित तपशील आणि ताजी स्थिती तपासूनच पाहत असतो, इतके हे इफेक्ट महत्त्वाचे आहेत. खरे तर 'एल निनो' किंवा 'ला निना' हे स्पॅनिश शब्द आहेत. 'एल निनो' म्हणजे छोटा मुलगा आणि 'ला निना' म्हणजे छोटी मुलगी. या हवामानातील घटना आहेत, ज्या समुद्र-वातावरणातील परस्परसंवादाचा परिणाम आहेत, जे मध्य आणि पूर्व उष्णकटिबंधीय प्रशांत महासागरातील पाण्याच्या तापमानावर परिणाम करतात. याचा परिणाम जागतिक हवामानावर होतो.

पृथ्वीच्या पूर्व-पश्चिम परिभ्रमणामुळे विषुववृत्ताच्या उत्तरेकडे आणि दक्षिणेकडे ३० अंशांच्या दरम्यान वाहणारे सर्व वारे त्यांच्या मार्गावर तिरके होतात. परिणामी, प्रदेशातील वारे उत्तर गोलार्धात नैऋत्य दिशेकडे आणि दक्षिण गोलार्धात वायव्य दिशेकडे वाहतात. याला कोरिओलिस इफेक्ट म्हणतात.

यामुळे या पट्ट्यातील वारे (ज्याला 'ट्रेड विंड्स' म्हणतात) विषुववृत्ताच्या दोन्ही बाजूने पश्चिमेकडे वाहतात. सामान्य सागरी परिस्थितीत, हे वारे विषुववृत्ताच्या बाजूने दक्षिण अमेरिकेतून आशियाकडे पश्चिमेकडे जातात. समुद्रावरील वाऱ्याच्या हालचालीमुळे अपवेगळी नावाची घटना घडते, जेथे समुद्राच्या पृष्ठभागाखालील थंड पाणी वाढते आणि उबदार पृष्ठभागाचे पाणी विस्थापित करते. काही वेळा, कमकुवत 'ट्रेड विंड्स' वारे दक्षिण अमेरिकेच्या दिशेने मागे ढकलले जातात आणि तेथे कोणतीही उन्नती होत नाही. अशा प्रकारे, विषुववृत्तीय पॅसिफिक महासागराच्या बाजूने समुद्राच्या पृष्ठभागाचे तापमान नेहमीपेक्षा जास्त गरम होते आणि याला 'एल निनो' परिस्थितीचा उदय म्हणून ओळखले जाते. याउलट, ला निना दरम्यान, मजबूत ट्रेड विंड्स आशियाच्या दिशेने

सध्या सुरू असलेली घटना लक्षणीयरीत्या कमकुवत झाली आहे. जूनपर्यंत, तटस्थ परिस्थिती स्थापित होण्याची शक्यता आहे. त्यानंतर 'ला निना' परिस्थिती निर्माण होण्याची अपेक्षा आहे आणि त्याचा प्रभाव ऑगस्टपासून प्रभावी होऊ शकतो. सरासरीपेक्षा जास्त पावसाच्या अंदाजानुसार, मोसमी पाऊस दीर्घ कालावधीच्या सरासरीच्या १०६ टक्के अपेक्षित आहे, जो ८८० मिमी सरासरी आहे. पूर्व आणि ईशान्य भारत वाळूता, उर्वरित सर्व प्रदेशांमध्ये सामान्य किंवा त्यापेक्षा जास्त हंगामी पाऊस पडण्याची अपेक्षा आहे, असे भारतीय हवामान विभागाने एप्रिलमध्ये सांगितले. मुसळधार पावसामुळे काही प्रदेशांमध्ये नदी आणि शहरी पूर, चिखल, भूस्खलन आणि दगडफुटी होऊ शकतात. पूर्व आणि ईशान्य भारत प्रदेशात, ला निना वर्षांमध्ये, सरासरीपेक्षा कमी पाऊस पडतो. त्यामुळे या वर्षी तेथे पाणीसाठ्यात घट होण्याची शक्यता आहे. ला निना वर्षांमध्ये, वादळांच्या घटनांमध्ये साधारणपणे वाढ होते. पूर्व आणि उत्तर भारताच्या भागात विजांच्या

कडकडाटासह वादळे येऊ शकतात. जुलै आणि ऑगस्ट पावसाळ्याच्या महिन्यांमध्ये वाढीव शेंतोच्या क्रियाकलापांमुळे, जे हंगामात वाढलेल्या विजा आणि गडगडाटी वादळांशी एकत्र होऊ शकते, या प्रदेशांमध्ये मृत्यूंचा उच्च धोका आहे, असे हवामान विभागाने म्हणणे आहे. या व्यतिरिक्त मानसूनवर परिणाम करणारे इतरही मापदंड आहेत. भारताप्रमाणेच इंडोनेशिया, फिलीपिन्स, मलेशिया आणि त्यांच्या शेजारील देशांमध्ये ला निना वर्षात चांगला पाऊस पडतो. यावर्षी इंडोनेशियामध्ये यापूर्वीच पूर आला आहे. दुसरीकडे, उत्तर अमेरिकेच्या दक्षिणेकडील प्रदेशांमध्ये दुष्काळ सामान्य आहे, जेथे हिवाळा नेहमीपेक्षा जास्त गरम होतो. कॅनडा आणि अमेरिकेच्या वायव्य किनाऱ्यावर मुसळधार पाऊस आणि पूर येतो. दक्षिण आफ्रिकेत नेहमीपेक्षा जास्त पाऊस पडतो, तर खंडाच्या पूर्वेकडील भागात सरासरीपेक्षा कमी पाऊस पडतो. याचा अटलांटिक महासागरावरील चक्रीवादळाच्या क्रियाकलापांवर मोठा प्रभाव पडतो. ला निना वर्षात, येथे चक्रीवादळाची क्रिया वाढते. उदाहरणार्थ, अटलांटिक महासागरात ला निना वर्ष २०२१ मध्ये विक्रमी ३०

चक्रीवादळ दिले भारतावर, एल निनो नैऋत्य मोसमी पावसाळा दडपण्यासाठी आणि सध्याच्या उन्हाळी हंगामाप्रमाणे उच्च तापमान आणि तीव्र उष्णतेच्या लाटा चालविण्यास ओळखले जाते. भूतकाळात, एल निनोनंतरच्या वर्षांमध्ये मानसूनचे हंगाम १९८२-८३ आणि १९८७-८८ होते. १९८३ आणि १९८८ मध्ये देखील भरपूर पाऊस झाला होता. सध्याही अशीच परिस्थिती निर्माण होऊ शकते. २०२० ते २०२३ या कालावधीत शतकातील सर्वात प्रदीर्घ ला निना कार्यक्रमाला साक्षीदार होवा. त्यानंतर, तटस्थ परिस्थिती विकसित झाली, ज्याने लवकरच जून २०२३ पर्यंत अल निनोला मार्ग दिला जो गेल्या वर्षी डिसेंबरपासून कमकुवत होत आहे. हवामान तज्ज्ञांच्या मते, ला निनामध्ये हे जलद स्थलांतर ही एक नैसर्गिक प्रक्रिया आहे. भूतकाळात हे अनेक वर्षे झाले आहे. शास्त्रज्ञांचे म्हणणे आहे की हवामान बदलाचा परिणाम एनसो चक्रावर होणार आहे. अनेक अभ्यासांनी असे सुचवले आहे की ग्लोबल वॉर्मिंगमुळे पॅसिफिक महासागरावरील सरासरी सागरी परिस्थिती बदलते आणि एल निनोच्या अधिक घटना घडतात. जागतिक हवामान संघटनेने असेही म्हटले आहे की हवामानातील बदलामुळे एल निनो आणि ला निनाशी संबंधित हवामानातील घटनांची तीव्रता आणि वारंवारता प्रभावित होण्याची शक्यता आहे.

